

rak tarihteki yerini almıştır. Safranbolu'da XVII. yüzyıla ait Cinci Hanı'nın Cinci Hoca tarafından yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir (*DİA*, VIII, 15).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 229 vd., 291, 328, 340-341; Karaçelebizâde Abdülâziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr*, Bulak 1248, s. 622; a.mlf., *Zeyl-i Ravzatü'l-ibrâr* (haz. Nevzat Kaya, doktora tezi, 1990, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 20; Mehmed Halife, *Târîh-i Gilmânî* (haz. Ömer Karayumak), İstanbul, ts., s. 45 vd.; Vecihî Hasan, *Târîh*, İÜ Ktp., TY, nr. 2543, tür.yer.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 273-274, 323, 472; Muhibbi, *Hûlâşatü'l-eşer*, II, 122-123; Naimâ, *Târîh*, IV, 35-37, 219-222, 283, 337-346; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 178-179, 225-226, 241; Hammer (Atâ Bey), X, 33, 35 vd., 71, 85, 125; Kâmil Paşa, *Târîh-i Siyâsi-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1327, II, 81-82, 87, 89; Ahmed Rifat Yağlıkçâde, *Lugat-ı Târîhiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1289-1300, III, 51-52; *Sicill-i Osmânî*, II, 191; Ahmed Refik [Altınay], *Samur Devri: 1049-1059*, İstanbul 1927, tür.yer.; a.mlf., *Târîhî Sîmâlar*, İstanbul 1931, tür.yer.; a.mlf., *Kadınlar Saltanatı*, İstanbul 1932, tür.yer.; a.mlf., "Cinci Hoca", *Sabah*, sy. 8445, İstanbul 30.VI.1913; a.mlf., "Sultan İbrâhim Devrinde İsrâfât", *İkdam*, sy. 9652, İstanbul 14.II.1924; Ziya Şakir, *Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca*, İstanbul, ts.; Danışmend, *Kronoloji*, III, 391-392, 394, 399, 403, 413-414; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 211-212, 218, 223, 225-226, 241; Çağatay Uluçay, "Sultan İbrâhim Deli mi Hasta mı idi?", *Tarih Dünyası*, sy. 12, İstanbul 1950, s. 492; Tahsin Ünal, "Cinci Hoca ve Serveti Hakkinda", *Resimli Tarih Mecmuası*, VI/71, İstanbul 1955, s. 4163-4166; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1840; "Cinci Hoca", *TA*, XI, 12-13; Tayyib Gökbilgin, "İbrâhim", *İA*, V/2, s. 881 vd.; Cengiz Orhonlu, "Hısayn Efendi, *Djindji Kholdja*", *EI²* (Fr.), III, 643-644; R. Ekrem Koçu, "Cinci Akçesi, Cinci Parası", *İst.A*, VII, 3579; a.mlf., "Cinci Hoca Sarayı", a.e., VII, 3579-3580; Hakkı Göktürk, "Cinci Hanı", a.e., VII, 3579; Selda Ertuğrul, "Cinci Hanı", *DİA*, VIII, 15-16.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

HÜSEYİN EFENDİ, Cozo (1912-1982)

Boşnak asıllı âlim ve fikir adamı.

3 Temmuz 1912'de Gorajde'nin (Goražde, Bosna-Hersek) Ilovaça beldesine bağlı Bare köyünde doğdu. İlk öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1923'te Foça'daki Mehmed Paşa (Kukavica) Medresesi'ne kaydoldu. 1925-1926 öğretim yılında Saraybosna'daki Merhemîç Medresesi'ne geçti. Bu arada Saraybosna'da Atmeydanı Medresesi'ne de kaydını yaptırıp buradan da 1928'de mezun oldu. Aynı yıl Saraybosna'daki Kadılık Yüksek Okulu'nda öğrenime başladı ve bu okulu 1933'te tamamladı. Kısa bir süre Saraybosna'da din dersi öğretmenliği yaptıktan sonra (1933-1934) Vakıflar Müdürlüğü tarafın-

dan Ezher Üniversitesi'ne gönderildi. Burada Külliyyetü'ş-şerîa'dan mezun oldu (1939). 1940'ta döndüğü Saraybosna'da Okružna Medresesi'nde Arapça öğretmeni olarak çalıştı. Bir yıl sonra Yugoslavya Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki reisü'l-ulemâ makamında dinî eğitim sorumlusu görevine tayin edildi.

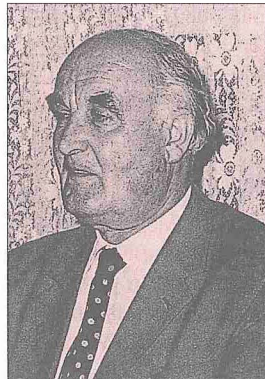
II. Dünya Savaşı sırasında Arapça hocalığı yapan Hüseyin Efendi bir süre Berlin yakınlarındaki Guben kasabasına gönderildi. Oradaki Alman ordusuna bağlı Hancar Bölüğü'nde tertiplenen altı aylık dinî kursa hoca olarak katıldı. Bu görevi yüzünden II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kurulan Yugoslavya'nın komünist iktidarı tarafından 1945'te tutuklanıp beş yıl mahkûm edildi. 1950'de serbest bırakıldıktan sonra devlet haini sıfatıyla ilâhiyatçı mesleğinden uzaklaştırıldı. Saraybosna'daki deri fabrikasında ve 1953'te Saraybosna Karayolları Müdürlüğü'nde memur, 1955-1960 yılları arasında bir şirkette muhasebeci olarak çalıştı. Ancak 1960'ta komünist iktidarı tarafından kendisine dönemin Yugoslavya Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışma izni verildi. Bu tarihten itibaren vefatına kadar Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Dinî Eğitim müdürlüğü görevini üstlendi.

1964-1979 yılları arasında Bosna-Hersek İlmîyye Meclisi'nin (Udruženje Ilmijje Bosne i Hercegovine) başkanlık görevini yürüttü. Bu kurumun çıkardığı *Takvim* adlı yıllık uzun bir süre başyazar ve sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Saraybosna'da çıkarılan *Preporod* adlı İslâmî derginin 1970-1972 yılları arasında başyazarı ve sorumlu yazı işleri müdürlüğü, 1976-1978 yıllarında da sadece sorumlu yazı işleri müdürlüğü görevini üstlendi. Bu sırada Bosna-Hersek tarihi ve kültürüyle ilgili kitapların Preporod Kütüphanesi kurumu tarafından yayımlanmasında önemli katkıları oldu. 1966'dan itibaren Saraybosna'da "Gençler Tribünü"

adıyla konferanslar düzenleyip gençlerin dinî eğitimine yardımcı oldu ve II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Yugoslavya komünist iktidarı döneminde ilk olarak 1977'de Saraybosna'da kurulan Saraybosna İlahiyat Fakültesi'nin (İslamski Teološki Fakultet u Sarajevu [ITF]) kurucuları ve hocaları arasında yer aldı. Ayrıca Saraybosna'daki Gazi Hüseyin Bey Medresesi'nde tefsir, akaid, hadis ve fıkıh hocalığı yapan Hüseyin Efendi 30 Mayıs 1982'de Saraybosna'da vefat etti.

Bosna-Hersek'in XX. yüzyıldaki en tanınmış âlim, araştırmacı ve fikir adamlarından biri olan Hüseyin Efendi, "Husein Đozo, H. D., Ebu'l-Džim" imzalarıyla ya da imzasız yayımladığı yüzlerce makalesiyle ilim ve düşünce alanındaki çalışmalarına katkıda bulunmuş ve çok defa kendi ictihadına bağlı kalarak çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Dinî, kültürel ve sosyal konuların yorumlanmasında özellikle Kahire'de etkilendiği el-Menâr ekolünün Yugoslavya'daki bir temsilcisi olarak görülen Hüseyin Efendi Cemâleddîn-i Efgânî, Muhammed Abduh ve M. Reşid Rızâ'dan başka Muhammed Mustafa Merâğî, Muhammed İkbâl ve Mahmûd Şeltût gibi son dönem İslâm âlimlerinin etkisinde kalıp bunların görüşlerini yaymaya çalışmıştır. Ancak bu görüşleri ve Kur'an âyetleriyle ilgili çağdaş yorumları yüzünden ulemâ arasında çeşitli tenkitlere mâruz kalmıştır. Özellikle *Glasnik VIS* dergisindeki "Pitanje Čitalaca i Naši Odgovori" (Okuyucu soruları ve cevaplarımız) gibi yıllarca süren seri makaleleriyle (XXXVII/1-2 [1973], s. 45-55; XXXVII/1-2 [1974], s. 37-48; XXXVII/5-6 [1974], s. 238-251) haşrı-rûhânî ve Hz. İsrâ'nın nüzûlü gibi konular ve "Prijevod Kur'ana sa Komentarom" (Kur'an'ın tefsirli tercümesi) adlı seri makalelerinin birinde (XXXVII/11-12 [1974], s. 461-464) Âi-i İmrân süresinin 110-115. âyetleri hakkındaki yorumları yüzünden Makedonya ulemâsından Kemal Efendi ile (Kemal Aruçi) arası açılmış ve çeşitli tartışmalara sebep olmuştur (Aruçi, *Glasnik Mecmuası Müdüriyet-i Aliyyesine*, s. 1-20; a.mlf., *Bir Âyet-i Kerîmenin Glasnik Dergisinde Yazılmış İndî ve Hakikate Tercüman Olmayan Bir Tefsiri Münasebetiyle Bir Cevap*, s. 1-36). Bu tür meselelerle ilgili görüşleri dolayısıyla Hüseyin Efendi'nin o dönemdeki Bosna-Hersek Diyanet İşleri başkanı Ahmed İsmailoviç ile de arasının açıldığı bilinmektedir.

Eserleri. Hüseyin Efendi'nin kaleme aldığı 300'e yakın makalenin büyük bir kısmı *Glasnik VIS*, *Preporod*, *Novi Behar*,

Cozo
Hüseyin
Efendi

Takvim, El-Hidaje, Islamska Misao ve Zbornik Radova Islamskog Teološkog Fakulteta u Sarajevu gibi dergi ve yıllıklarda yayımlanmıştır. Bunlardan başka *Hrvat ve Savjest i Sloboda*, Kahire'deki *Şavtl'İ-İslâm ve es-Siyâsetü'l-üsbû'iy-ye ve Küveyt'teki el-'Arabî* gibi dergilerde de makaleleri neşredilmiştir (Karić, *Glasnik VIS*, XLV/3 [1982], s. 259-268; Fajić, s. 56-61). Onun müstakil kitap halinde yayımlanan başlıca eserleri şunlardır: 1. *İslam u Vremenu* (Sarajevo 1976). Müellifin *Glasnik VIS* dergisinde neşrettiği bazı makalelerinden oluşan eserde Kur'an ve Sünnet'in çağdaş yorumları, ictihad kapısının yeniden açılması, İslâm'da kadın ve diğer bazı aktüel konular işlenmiştir. 2. *Tefsir I: Skripta za Prvu God. Studija* (Sarajevo 1982). Bu eserle *Tefsir II: Skripta za Drugu God. Studija* (Sarajevo 1982) ve *Tefsir IV: Skripta za IV God. Studija* (Sarajevo 1982, 1984), Saraybosna İlahiyat Fakültesi'nin birinci, ikinci ve dördüncü sınıfları için yazılan tefsir dersi notları olup fotokopi yoluyla çoğaltılmıştır. 3. *Fetve - Pitanja i Odgovori* (Novi Pazar 1996). Mehmed Bećović ve Džemo Mujović tarafından derlenip neşredilen eser, müellifin *Glasnik VIS* (1965, nr. 3-4; 1977, nr. 6-1979, nr. 1, 2) ve *Preporod* (1978, nr. 194-199-1979, nr. 202-221) dergilerinde yayımlanan okuyucu sorularına verdiği cevapları ihtiva etmektedir. Eserde çeşitli konularda 714 soru ve cevap derlenmiştir. 4. *Fetve u Vremenu* (Srebrenik 1996). Hüseyin Efendi'nin çeşitli konulara dair fetvalarını içermektedir. 5. *Prijevod Kur'ana sa Komentarom* (Sarajevo 1966-1967). Kur'an-ı Kerim'in ilk üç cüzünün Boşnakça tercüme ve tefsiridir. Dördüncü cüz de baskıya hazırlanmış, ancak henüz neşredilememiştir. Üç cüzdeki âyetlerin tercümesi aralarında Abdurrahman Hukić'in de bulunduğu birkaç kişi tarafından yapılmış, tefsir kısmı ise Hüseyin Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Ancak o dönemde yazılarının kendi adıyla neşrinin siyasi açıdan sakıncalı olması sebebiyle (Neimarlija, I [1982], s. 230) eserde Hüseyin Cozo adı görülmektedir. Kitapta âyetlerin orijinal metni bulunmayıp yalnız Boşnakça tercümesi kaydedilmiş, klasik tefsir kitaplarında görülen ayrıntılar zikredilmeden çağdaş yorumlara yer verilmeye özen gösterilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in tamamının Boşnakça'ya çevrilmesi niyetiyle başlatılan bu projeye Hüseyin Efendi'nin vefatı yüzünden devam edilememiştir.

Hüseyin Efendi, Ezher Üniversitesi'nin ilk sınıflarında iken Gazzâlî'nin *Eyyühe'l-*

veled (Sarajevo 1943, 1978) ve Ahmed Muhammed Şakir'in *Evâ'ilü's-ş-şühûri'l-'Arabîyye* (Sarajevo 1941) adlı eserini Boşnakça'ya tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kemal Aruçi, *Glasnik Mecmuası Müdüriyet-i Aliyyesine*, Vrapçiste 12 Ağustos 1974, s. 1-20 (yazma nüshanın fotokopisi İSAM Dokümantasyon Servisi'nde "Hüseyin Efendi, Cozo" poşetindedir); a.m.f., *Bir Âyet-i Kerimenin Glasnik Dergisinde Yazılmış İndi ve Hakikate Tercüman Olmayan Bir Tefsiri Münasebetiyle Bir Cevap*, Vrapçiste 15 Mayıs 1975, s. 1-36 (yazma nüshanın fotokopisi İSAM Dokümantasyon Servisi'ndedir); Zejnil Fajić, "Đozo, Husein had-ži", *Bibliografija Glasnika Vrhovnog Islamskog Starješinstva u SFRJ od 1933. do. 1982. Godine*, Sarajevo 1983, s. 56-61; Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, İstanbul 1989, s. 188-197; Mina Alibegović, *Analiza Pitanja i Odgovora Objavljenih u Glasniku VIS-a u Periodu 1965-1985* (mezuniyet tezi, 1991), Sarajevo Fakultet Islamskih Nauka, nr. 93, tür.yer.; Mustafa Hasani, *Husein Đozo-Prevod Kur'ana s Komentarom* (mezuniyet tezi, 1994), Sarajevo Fakultet Islamskih Nauka, nr. 102, tür.yer.; Mustafa Ćeman, *Bibliografija Bošnjacke Književnosti*, Zagreb 1994, s. 511, 568; Enes Karić, "Prilog Bibliografiji Radova Huseina Đoze", *Glasnik VIS*, XLV/3 (1982), s. 259-268; a.m.f., "Prof. Husein Ef. Đozo", *Zbornik Radova Islamskog Teološkog Fakulteta u Sarajevo*, III, Sarajevo 1990, s. 179-180; F. K., "Ejjuhel Veled", a.e., I (1982), s. 234-235; Hilmo Neimarlija, "Prijevod Kur'ana s Komentarom / Tri Prva Džuz", a.e., I (1982), s. 230; a.m.f., "Otvoreno Djelo Huseina Đoze", *Glasnik VIS*, XLV/3 (1982), s. 242-248; "Kratka Biografija", a.e., XLV/3 (1982), s. 238; "Kad Vakti-Sahat Dode", *Islamska Misao*, IV/41, Sarajevo 1982, s. 4-5; "Biografija Prof. H. Huseina ef. Đoze", *Preporod*, XIII/11, Sarajevo 1982, s. 9; Jusuf Ramić, "Husein Đozo", *Muallim*, sy. 43, Sarajevo 1996, s. 22-23.

MUHAMMED ARUÇI - MUSTAFA HASANI

HÜSEYİN EFENDİ, Hezarfen

(ö. 1103/1691)

Ansiklopedist
Osmanlı âlimlerinden.

İstanköy adasında doğdu. Babasının adı Câfer'dir. Kaleme aldığı bazı eserlerde künyesini Hüseyin b. Ca'fer İstanköyî eş-şehîr be-Hezârfen şeklinde verir. İstanköy'de başladığı eğitimini genç yaşta gittiği İstanbul'da tamamladığı anlaşılan Hüseyin Efendi sarayda bulunduğu esnada IV. Mehmed'e tarih hocalığı yaptı; bir süre de Dîvân-ı Hümâyün tercümanı Ali Ufkî Bey'in yanında görev aldı. Bu sırada devlet adamlarının dikkatini çektii, Vezîriâzam Fâzıl Ahmed Paşa'nın himayesine girdi ve onunla birlikte Girit seferine

katıldı. O sıralarda muhtemelen defter emniyeti görevinde bulunuyordu. Daha sonra ilme olan merakı sebebiyle devlet hizmetinden ayrılıp hayatını özel dersler vererek sürdürdü; kendisini okumaya, öğrenmeye, araştırmaya ve kitap telifine verdi. Bildiği Grekçe ve Latince sayesinde Batı kaynaklarıyla da ilgilendi. Bu kaynaklardan faydalanarak Grek, Roma ve Bizans tarihlerine dair çalışmalar yaptı. Bu arada İstanbul'a gelen Comte de Marsigli, Demetrius Cantemir, Fr. Petis de la Croix ve Antoine Galland gibi şarkiyatçılarla tanıştı. Bunlardan, XIV. Louis tarafından 1670'te elçi olarak gönderilen Charles Marie François de Nointel'in yanında gelen, İstanbul'da ilmî incelemelerde bulunmakla görevli Antoine Galland *Journal*'inde Hüseyin Efendi'den zeki, bilgili, iyi yetiştirilmiş ve Fransızca'yı öğrenerek Fransa'yı görmek isteyen bir kimse olarak bahsetmektedir (I, 239). Bu dostluk vesilesiyle Hüseyin Efendi birçok defa Fransa sefârethânesine yemeğe çağırılmış, bu davetlerin birinde *Tenkihu't-tevârih* adlı eserinin bir nüshasını Fransız elçisine hediye etmiştir. Hezarfen Hüseyin Efendi'nin öteki devlet elçileriyle de dostluk münasebetlerinde bulunduğu ve zengin kütüphanesini onların istifadesine açtığı anlaşılmaktadır. Nakşibendîyye tarikatına mensup olan Hüseyin Efendi bir rivayete göre 1089'da (1678) (*Osmanlı Müellifleri*, III, 244), fakat daha sağlam bir rivayete göre 1103'te (1691) vefat etmiştir (Babinger, s. 251).

Eserleri. Bildiği diller sayesinde Kâtib Çelebi'den sonra Batı kaynaklarından faydalanan ikinci Osmanlı müellifi olan Hezarfen Hüseyin Efendi şu eserleri kaleme almıştır: 1. *Telhîsü'l-beyân fî kavânîni Âli Osmân*. Osmanlı teşkilât tarihiyle ilgili bu eserini Kazasker Vişnezâde İzzetî Mehmed Efendi'nin tavsiyesi üzerine kaleme almıştır. On üç bölümden (bab) oluşan eserde Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışı, İstanbul şehrinin kuruluşu ve tarihî yapıları, saray görevlileri, Dîvân-ı Hümâyün toplantıları, hazine gelir ve giderleri, taşra teşkilâtı ve başta beylerbeyi ile sancaqbeyi olmak üzere taşra görevlileri, yeriçeriler ve öteki kapıkulu ocakları, Tersâne-i Âmire ve görevlileri, Kırım hanları, sefere çıkma törenleri, ulemâ ile ilgili nizamlar, narh, maden, tuzla ile ilgili meseleler, saray düğünleri, bu vesile ile verilen ziyafetler hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. *Telhîsü'l-beyân*'ın başlıca kaynakları Lutfî Paşa'nın *Âsafnâme*'si, Ayn Ali Efendi'nin *Kavânîni-âli Osmân*'ı ve Kâtib Çelebi'nin *Düstûrû'l-ame'l*'idir.